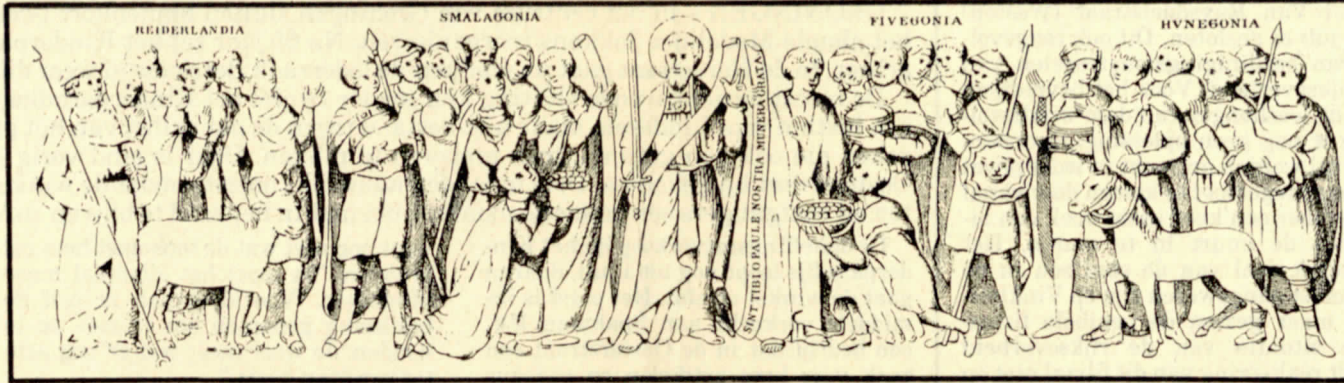

Zo nu en dan worden Groningers geconfronteerd met hun Friese oorsprong. Dat kan gebeuren als zij hun provinciewapen met de pompebladen zien, of als zij het vierde couplet van het Wilhelmus zingen: „Graaf Adolf is gebleven in Friesland in den slag”. En dat terwijl wij toch zeker weten dat Heiligerlee en ook het naburige Vriescheloo in de provincie Groningen liggen. Dat er Groningers zijn die dagelijks Fries spreken (Opende-De Wilp) ziet men als een grenskwestie en niet als een middeleeuws relict; per slot van rekening spreekt men in Emmer-Compascuum ook Gronings.

Meent van der Sluis (Brunelstraat 8) in Assen heeft zich verdiept in het probleem van de ontfrising van Groningen. Hij wees mij er op, dat er nog heel wat Groninger boeren familienamen zijn, die veel op de Friese lijken, omdat ze de oud-Friese -(e)ma of -inga (=volk van) uitgang hebben. Kijkt u maar eens naar de volgende reeks: BUURSMA / BUURSTRA (Fries) en BUURMA / BURREMA / BUURSEMA / BURINGA (Gronings). Daarentegen BURING/K (Gronings / Drents / Twents / Achterhoeks). Veel familienamen zoals BENNEMA / BENNINGE en JELLEMA / JELTINGA kwamen naast elkaar en door elkaar voor, zowel in Groningen als in Friesland. Dit geldt ook voor voornamen Tjerk / Sjoerd (Fries) en Tjaard / Siert (Gronings), waarbij de laatsten als de oudste Friese vorm gezien wordt, die in Friesland zelf verloren is gegaan, doch in Groningen bewaard is gebleven.

Hoe kan nu een hele provincie in een tijdsbestek van 200 jaar (1300 - 1500) zijn oorspronkelijke taal verliezen? Hoe moeten we ons dat voorstellen? Boer Hamminga in Kolham zal - zo nemen we aan - niet „k wait nait” zeggen als hij gisteren nog „k wit it net” placht te zeggen. Maar als de huwelijksmis voor zijn zoon en de dochter van de Drentse boer op het nieuwe land bij de dijk gelezen wordt door de jonge dorpspastoor uit de stad Groningen, verandert er wel iets in zijn leven. En als de jonge heer Rengers, die al geboren en getogen is in de stad Groningen en voor geneesheer heeft geleerd te Leuven, terug komt en zijn vader als pachtheer op volgt, verandert er weer iets. Op de veemarkt in de stad moest boer Hamminga zich ook redden met een mengelmoeestaaltje, omdat hij, zoals de meeste Friese Omme-

De inmiddels niet meer aanwezige „Friesen-Wandmalerei” boven het noordelijke portaal in de Dom te Munster (1225-1261). Boeren uit de Friese Goën: Reiderland, Emsland (Smalagonia is waarschijnlijk een verschrijving van Emslagonia), Fivevingo en Hunsingo, brengen de Heilige Paulus, schutspatroun van de Dom, huisdieren, boter, kaas en eieren (of goudstukken?). Uit: Friesche Volksalmanak, 1889.

DE ONTFRIESING VAN GRONINGEN

landers, een goede veeboer was en zijn vee dus ook goed wilde verkopen. Hij besloot zijn kleinkind dat aanstaande was dan ook maar in de nieuwe taal aan te spreken als het moest en kon zich te gelijktijd moeilijk voorstellen, dat zijn vorig jaar gestorven vader ooit tot zoiets bereid zou zijn geweest...

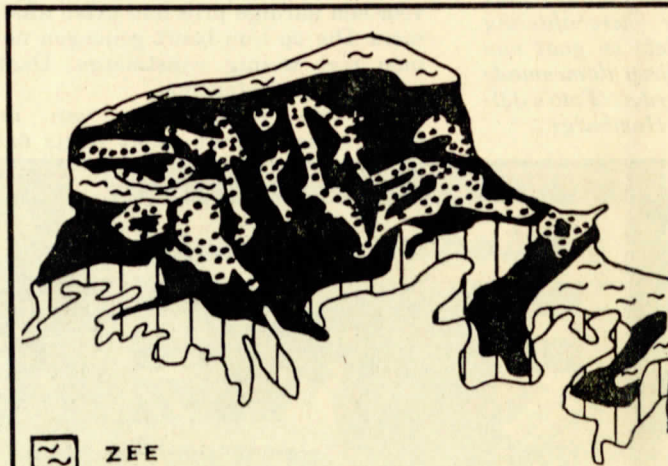
Dit gefingeerde verhaaltje van een Groninger boer uit het midden van de 15e eeuw bevat echter enkele wetenschappelijke theorieën, die de ontfrising verklaren. Allereerst immigratie, met name uit Drenthe (Huizinga); vervolgens taaluitbreiding en taalverkeer, waarbij de rol van de élite van belang is (Heeroma). Ten derde handel met en in

de van origine Drentstalige Hanzestad Groningen (Naarding). De Duitse taalkundige L. E. Schmitt gaat in een publicatie (1942) dieper in op de oorzaken en legt de klemtoon op de bedijkingen en ontginningen van water - en veengebieden door kloosters en landadel, waarbij veel vreemd volk aangetrokken werd.

Voor al in de 13e eeuw had het drieslagstelsel, in combinatie met paardentraction en verbeterde drainagetechnieken een bevolkingsvermeerdering tot gevolg gehad. Bij misoogsten wreekte zich dat vooral op de magere zandgronden van Drenthe, Overijssel en het Emsland. Zodoende trokken veel Nedersaksisch-taligen naar de kleigebie-

den. Duurswold, waarin Kolham gelegen is, en het Westerkwartier, waren de gebieden in de huidige provincie Groningen, waar zich het Fries (men spreekt van het zgn. Oosterlauwersfries) het langst handhaafde (tot in het begin van de 16e eeuw). Uit het verhaal over Harke Ydema, die in 1531 de eed voor Karel van Gelre moest afleggen te Nuis, blijkt, dat oude mensen die Fries spraken niet meer begrepen werden. Van de eed van de oude Harke kwam weinig terecht, omdat hij leed aan een „cranckheit des hoeskes als dat seer schudde ende he oefde vrees (Fries) sprack”.

Wat is er bewaard gebleven uit de Friese tijd in het huidige Groningen? Allereerst zijn dat de toponymen met „Nes”, „Mu(i)de”, „Mond”, „Werd” en „-um”. We vinden ze vanaf Noord-Frankrijk tot aan de Deense grens. Naast Friese woorden (zoals het woord „mank” in „mank mensen”) zijn er ook oudfries volksliedjes (zoals het liedje over Sint Donatus van Leermens) in het Groninger spraakgebruik na de ontfrising blijven voortbestaan. Het Oudfries heeft zijn positie als juridische schrijftaal in Groningen in de eerste helft van de 15e eeuw verloren onder invloed van de bisschoppen van Munster en Utrecht en de Hollandse graven. Het zijn echter de 14e eeuwse rechtshandschriften, inkunabelen, oorkonden, huwelijks toespraken en kronieken, die in het Oudfries geschreven zijn en vanaf de 15e eeuw vaak in het Nedersaksisch vertaald zijn, welke de hardste kern vormen in de bewijsvoering van de aanwezigheid van de Friese taal in het middeleeuwse Groningen. Meent van der Sluis stelt dat na de dood van K. ter Laan in 1963 er eigenlijk niemand meer is, die bestrijdt dat er

- ZEE
- TERPEN OP KWELDERRUG
- BEDIJKINGEN/IMPOLDERINGEN
- LAAGVEENONTGINNING

} 14^e - 16^e EEUW

De Friese Ommelanden tegen het einde van de 16e eeuw. Op de terpen op de kwelderruggen woonden de Fries-sprekende Ommelanders van weleer. Op de ertussen gelegen klooster- en adellijke ontginningen kwam de Nedersaksisch sprekende immigrantenbevolking te wonen. (Kaart ontworpen door Meent van der Sluis).

in de Middeleeuwen Oudfries gesproken werd in wat we tegenwoordig de Groninger Ommelanden noemen. Met name op de interpretatie van de oudfries rechtsbronnen heeft Ter Laan het moeten afleggen tegen dr. J. Naarding. Het is merkwaardig te noemen dat een Groninger als Ter Laan en de Drent Naarding zich zo druk over juist de Friese taal maakt hebben.

De Groninger professor Van Giffen toonde langs de weg van archeologisch onderzoek aan, dat het gebied van herkomst van de eerste Friese terpbewoners in de 7e eeuw v.Chr. in Drenthe was gelegen. Vanuit dit Fries-Groninger terpengebied hebben de Friezen zich langs de gehele Noordzeekust verspreid. De mentale ontfrising, die in de 17e eeuw volgde in Groningen, ging zelfs gepaard met anti-friese gevoelens, die tot op de dag van vandaag soms stand hebben gehouden. Daarentegen bleef men zich in het Duitse Ost- en Noord-Friesland ook na de 17e eeuw als Friezen betitelen. Het Fries is daar ook als spreektaal in stand gebleven: in Saterland (O. Fr.); Helgoland en Noord-Friesland.

De enige mogelijkheid voor Groningers om misschien toch nog iets van de tongval van hun verre Fries-sprekende voorouders te vernemen, is naar Vriezenveen te gaan. In 14e eeuwse akten worden verschillende Fries (-Groninger) namen genoemd, waarbij o.a. ene Johanne Ripperdes; het ligt toch wel erg voor de hand om hierbij aan het oude Ripperda-geslacht uit Farmsum (Rondblik 22 oktober 1982) te denken.

Resteert nog het probleem, aldus Meent van der Sluis, of de Friezen vanaf de 7e eeuw v. Chr. tot aan de volksverhuizing (door de Romeinen Frisii genoemd) in taalkundig opzicht reguliere voorgangers van hun huidige Friese nakomelingen zijn. Bewezen is dat geenszins, er zijn echter wel argumenten voor aan te voeren.

Blikvanger